

УДК 336.22:32.001:316(477)

ДЄЄВА Надія Миколаївна,

д-р екон. наук, голов. наук. співробітник Ін-ту демографії

та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Надаються результати досліджень розвитку бюджетного забезпечення соціальної функції держави, що засвідчують низький рівень ефективності її реалізації. Доводиться переважна роль держави у формуванні системи соціального захисту й соціального забезпечення населення. Визначаються базові основи соціальної відповідальності бізнесу крізь призму показників наповнення дохідної частини бюджету. Пропонується система ключових пріоритетів національного розвитку.

Ключові слова: бюджетне забезпечення, державне управління, соціальна функція держави, податкова система, соціальна відповідальність, пріоритети розвитку.

Dieieva N. M. Trends of budget supporting of the state social function realization

Results of research in sphere of budget supporting of the state social function realization are given. That certifies the low efficiency of such function implementation. The overwhelming role of the state in shaping the social security and the social providing system is proved. The basic fundamentals of business social responsibility through the prism of budget revenues filling are defined. Eventually a system of key national development priorities is formed.

Key words: budget supporting, state governance, social function of the state, the tax system, social responsibility, development priorities.

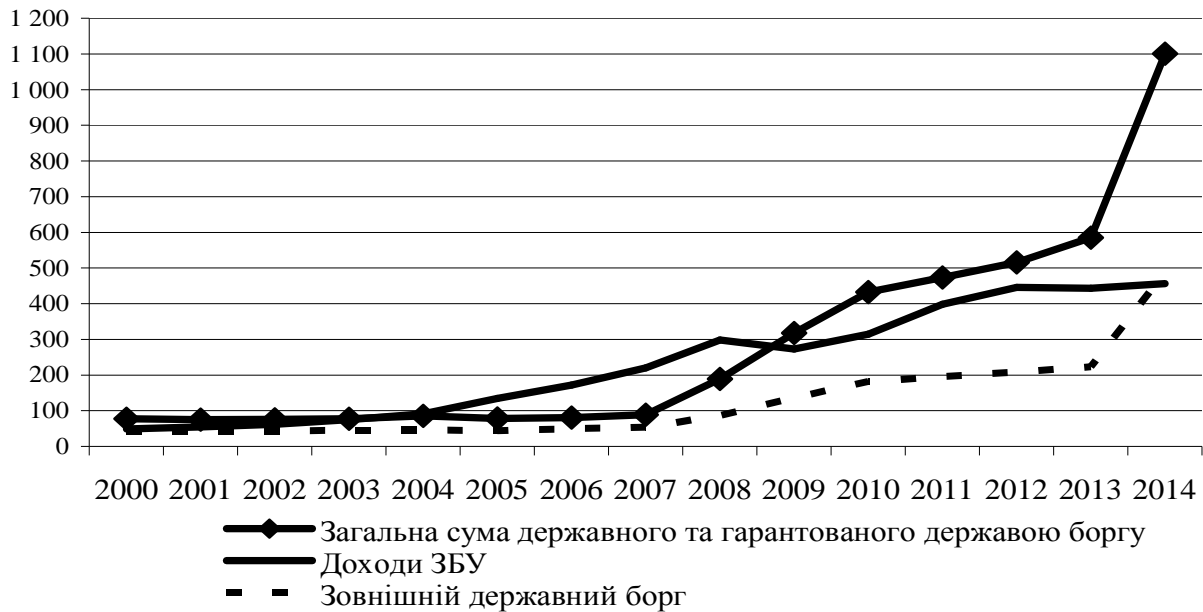
Постановка проблеми. Відповідно до Конституції Україна є соціальною державою, політика якої спрямована на створення умов, які забезпечать належний рівень життя і вільний розвиток людини [7]. Головна мета, що впливає із сутності соціальної

держави, полягає в обмеженні й нейтралізації потенційно деструктивної в соціальному контексті природи ринку, тобто соціальна функція держави априорі вимагає набагато ефективніших і змістовніших регуляторних дій органів управління на всіх його рівнях та щаблях [9; 10; 13]. Оскільки соціальні процеси, що відбуваються в країні, характеризуються складністю та суперечністю, існує ряд питань як теоретичного, так і методологічного характеру, недостатньо розроблені внаслідок надзвичайно високої динамічності економічної та соціальної складових життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній теорії державного управління соціальна функція держави майже завжди розглядається разом з її економічною функцією. Цій тематиці присвячено роботи таких українських учених, як В. Б. Аверьянов, Г. В. Атаманчук, В. М. Геєць, О. А. Грішнова, О. В. Каховська, О. І. Крюков, Є. М. Лібанова, А. Ф. Мельник, П. І. Надолішній, О. Ф. Скакун та ін. Проте актуальні тенденції розвитку бюджетного забезпечення соціальної функції держави актуалізують питання подальшого розвитку цієї гострої для України проблеми.

Мета статті – проаналізувати тенденції розвитку бюджетного забезпечення соціальної функції держави на прикладі України.

Виклад основного матеріалу. Насамперед необхідно зазначити, що дотепер формування можливостей до дій в нашій державі не завжди пов'язується з потенціалом соціалізації [6], рівень залучення якого до розвитку основ добробуту є надійним фундаментом соціальної динаміки суспільства. У той самий час особливості розвитку потенціалу соціалізації в Україні полягають у тому, що ініціювання соціально-ринкового трансформування економіки відбувається зверху, чим і порушується стійкість балансу системи соціально-економічного розвитку в цілому. Це підтверджують результати проведених оцінок змін обсягів державного та гарантованого державою боргу, отриманих на підставі звітних показників Міністерства фінансів України за 2000 – 2014 рр., за період проведення двох бюджетних реформ та прийняття першого Бюджетного кодексу у 2001 р. [3] та другого – у 2010 р. [4]. Отримані показники свідчать про різке зростання державного та гарантованого державою боргу починаючи з 2008 р. (рис. 1). З наступного року він перевищив усі доходи зведеного бюджету України (ЗБУ) і обсяг фонду оплати штатних працівників усіх суб'єктів економіки країни. А в 2014 р. обсяг зовнішнього державного боргу країни перевищив всі доходи ЗБУ майже на 30 млрд грн.

Рис. 1. Динаміка змін загальної суми державного та гарантованого державою боргу, доходів ЗБУ, зовнішнього державного боргу у 2000 – 2014 рр., млрд грн

В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень до Щорічного послання Президента України «Про внутрішнє та зовнішнє становище в Україні в 2016 році» надмірне боргове навантаження віднесено до низки найскладніших «викликів та загроз фінансовій системі держави» [12]. Адже державний та гарантований державою борг відносно валового внутрішнього продукту (надалі – ВВП) у 2015 р. становив 79,4 % (у 2014 р. – 69,4 % ВВП), що перевищує граничну межу боргового навантаження, передбачену Бюджетним кодексом України, на 60 % [2].

З огляду на наведені оцінки важко недооцінити або переоцінити нагальну необхідність постійної професійної і системної уваги до всіх головних чинників формування потенціалу соціалізації. Надання наявним матеріальним і фінансовим ресурсам великого значення пояснюється тим, що країна, маючи порівняно розвинену техніко-технологічну базу, наукові й інженерні кадри, трудові, природно-сировинні й матеріально-енергетичні ресурси неспроможна протягом тривалого періоду вирішити поточні проблеми добробуту населення вітального рівня, не говорячи вже про стратегічні завдання. Масштабна бідність і глибока нерівність населення за доходами та споживанням стали характерною ознакою сучасної України.

Результати розрахунків рівня бідності населення, які проводяться фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України на підставі даних обстеження умов життя домогосподарств Державною службою статистики України, показали, що у 2014 р. за межею фактичного прожиткового мінімуму перебувало 28,6 % населення, а у 2015 р. цей показник виріс у два рази і становив 58,3 %. Більш ніж у два рази зріс рівень бідності за критерієм ООН для міжнародних порівнянь – з 1,0 % у 2014 р. до 2,2 % у 2015 р.¹. Та найбільш негативною тенденцією зростання бідності населення в Україні серед різних типів домогосподарств є наявність високого рівня бідності в домогосподарствах з дітьми. У 2015 р. рівень відносної та абсолютної бідності в цілому в домогосподарствах з дітьми був відповідно в 1,8 та 2,5 рази вищий, ніж у домогосподарствах без дітей. Найвищі ризики бідності за відносним критерієм мають домогосподарства з трьома дітьми – 48,9 % (у 2013 р. – 59,8 %, у 2014 р. – 46,6 %); з двома дітьми – 38,6 % (у 2013 р. – 38,8 %, у 2014 р. – 41,9 %); з дітьми до трьох років – 34,0 % (у 2013 р. – 32,8 %, у 2014 р. – 30,5 %²).

Парадоксальність довготривалих тенденцій високого рівня бідності населення, особливо домогосподарств з дітьми, полягає в тому, що їх супроводжують щорічні високі темпи зростання видатків, спрямованих на соціальний захист і соціальне забезпечення населення. Частка обсягів видатків ЗБУ на соціальний захист та соціальне забезпечення населення у ВВП за 2001 – 2014 рр. зросла з 3,9 % до 8,8 %, або у 2,2 рази (рис. 2) [1; 10].

Зазначені темпи зростання видатків на соціальний захист маємо не за рахунок відповідного зростання доходів бюджету, а за рахунок низької частки тих видатків ЗБУ, що витрачаються для надання послуг соціальної інфраструктури всім верствам населення, насамперед у галузях освіти та охорони здоров'я, ще й в умовах зростання боргових зобов'язань держави, про що вже зазначалося вище. Питома вага видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення зросла за 2002 – 2014 рр. із 20,9 % до 26,4 %, тобто становить уже понад четверту частину видатків ЗБУ, а на охорону здоров'я зменшилася із 12,4 % до 10,9 % (навіть незважаючи на те що 2014 – надскладний рік військових подій на сході України), на освіту – відповідно із 20,3 % до 19,1 % (рис. 3),

¹ Еквівалентні витрати нижчі за межу бідності, визначену ООН для країн Центральної та Східної Європи (гривневий еквівалент 5 дол. США за ПКС, розрахованого Світовим банком).

² Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, та зони проведення антитерористичної операції.

а на економічну діяльність – із 11,9 % до 8,3 % [1; 2]. Врешті-решт, це призводить до погіршення суспільного діалогу та зменшення довіри населення до будь-якої влади.

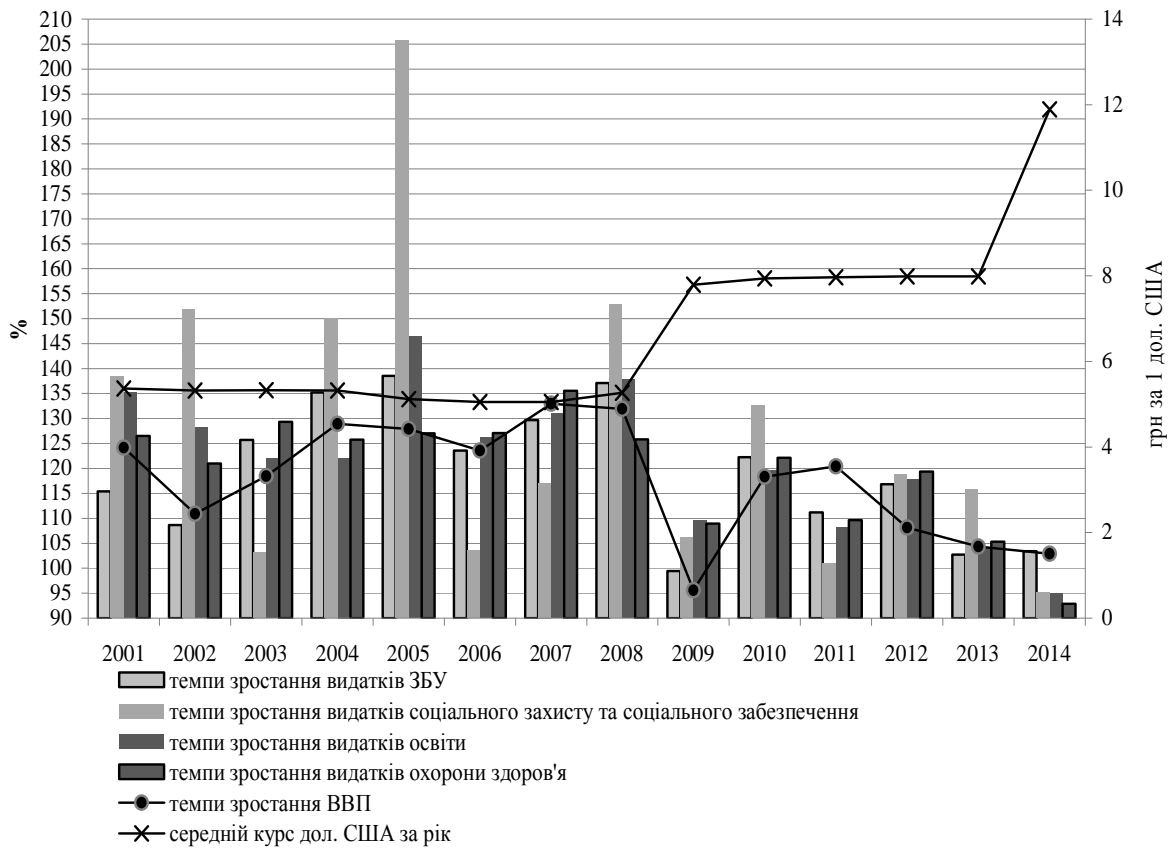

Рис. 2. Динаміка темпів зростання видатків ЗБУ порівняно із темпами зростання ВВП

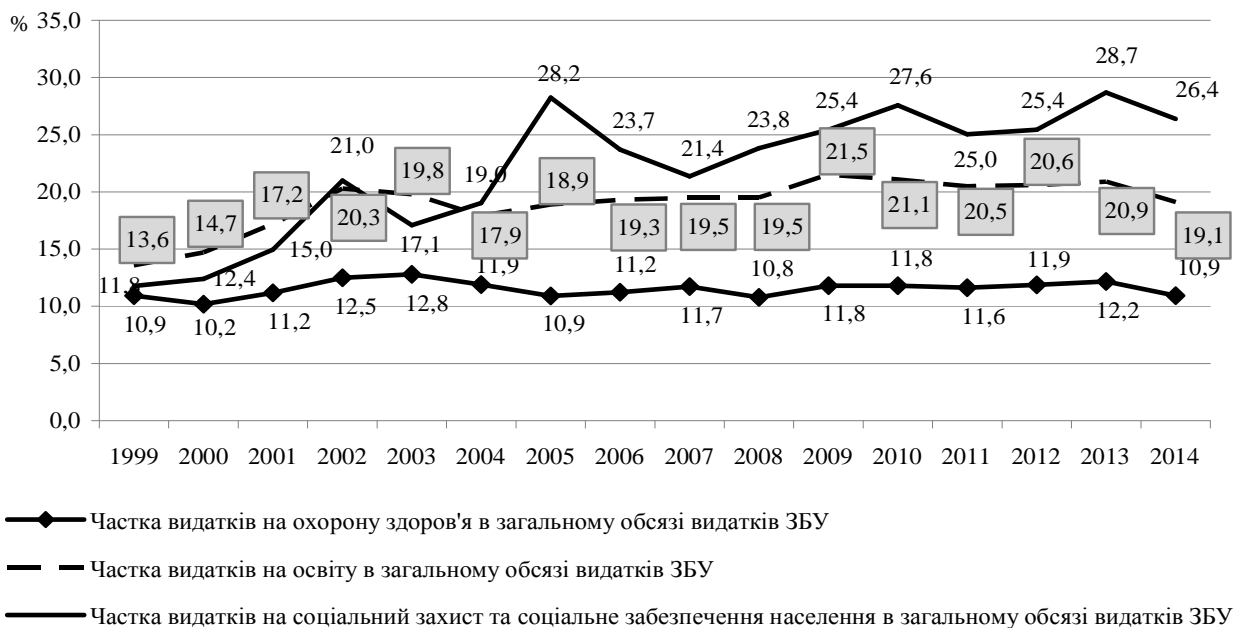

Рис. 3. Порівняльний аналіз змін часток видатків на освіту, охорону здоров'я, на соціальний захист, соціальне забезпечення населення в ЗБУ

Отже, органи місцевого самоврядування, як і раніше, не мають можливості спрямувати необхідний обсяг бюджетних коштів на житло, мережі комунального господарства, водопостачання, благоустрій міст, сіл, селищ, будівництво доріг, мостів, зміцнення і модернізацію технічної і технологічної бази установ соціальної інфраструктури, розвиток економічної діяльності в тих обсягах, які потребує населення відповідно до їх податкового навантаження. У той самий час необхідно наголосити, що відповідно до ст. 55 Бюджетного Кодексу України визначені захищені видатки бюджету, до яких належать видатки загального фонду бюджету, обсяг яких не може змінюватися при скороченні затверджених бюджетних призначень [4].

Наведені вимоги Бюджетного Кодексу України, безперечно, виконують важливу роль щодо упередження виникнення боргів за переліченими захищеними видатками. Але в діючому форматі планування і виконання державного і місцевих бюджетів вони фактично унормували другорядність заходів соціальної політики в тій частині виконання державного і місцевих бюджетів, яка повинна забезпечувати розвиток соціальної інфраструктури та якість соціальних послуг. Найголовніше, що такі законодавчі норми дозволяють не тільки поширювати, а й збільшувати регуляторне середовище не обов'язковості та різнорівневої напруженості в частині необхідності постійного зростання доходів ЗБУ за рахунок стимулювання на державному і місцевих рівнях зростання економіки, впровадження та розвитку соціальної відповідальності суб'єктів економіки, а не видів і розмірів податків і зборів, які в основному безпосередньо або опосередковано належать до обов'язків населення.

Проведені автором розрахунки виконання місцевих бюджетів навіть у мирний час показують домінування розподільчих функцій із викривленими принципами солідарності використання народних коштів (а не державних, як прийнято визначати доходи ЗБУ), що призвело до зростання фінансової нерівності територій України. Причому потенціал видаткової частини місцевих бюджетів не корелюється із їх економічним потенціалом у вигляді власних доходів (рис. 4; 5).

Одночасно результати моніторингу змін частки обсягів захищених видатків місцевих бюджетів у їх загальній сумі на підставі наявних публічних статистичних даних Міністерства фінансів України (оплата праці працівників бюджетних установ; нарахування на заробітну плату; придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів; забезпечення продуктами харчування; оплата комунальних послуг та

енергоносіїв; обслуговування державного (місцевого) боргу; поточні трансферти населенню;

Рис. 4. Ранги видатків місцевих бюджетів за регіонами України в розрахунку на одного жителя у 2013 р. (з урахуванням міжбюджетних трансфертів)³

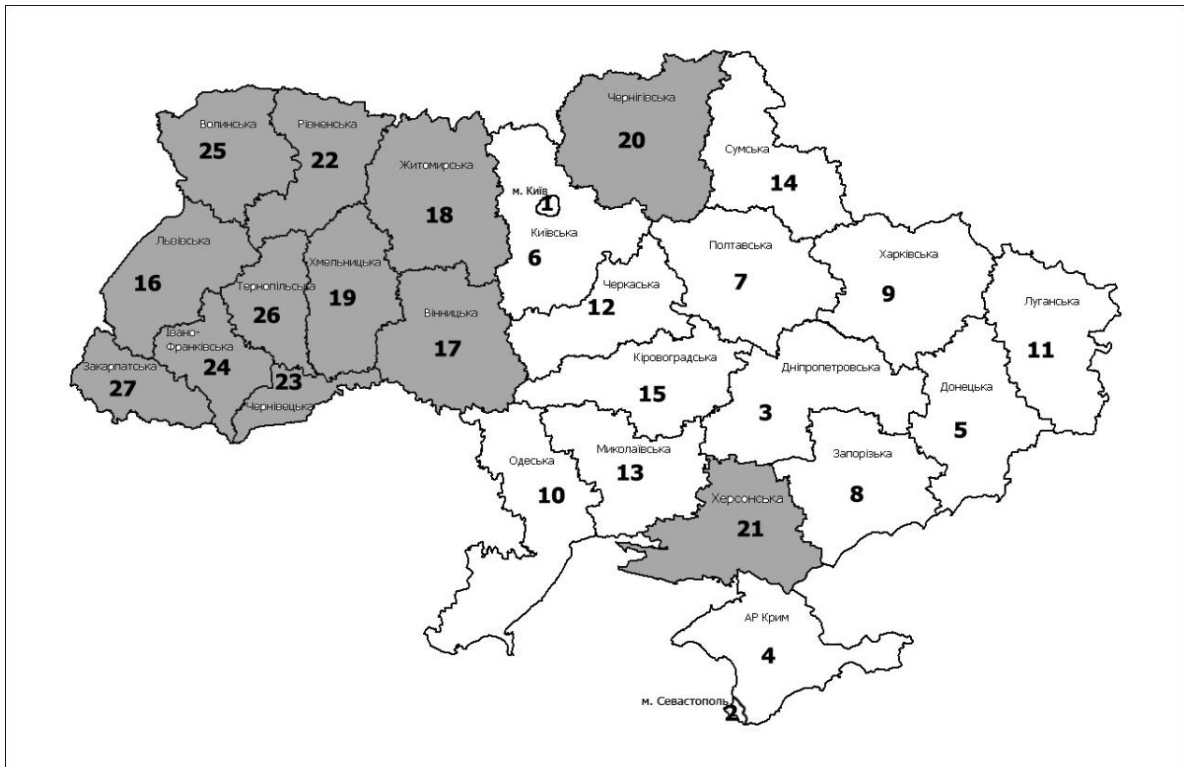
поточні трансферти місцевим бюджетам) за 2002 – 2014 рр., тобто за період дії двох бюджетних кодексів, показують їх загальне зростання із 65,2 % до 74,8 %, у тому числі частка оплати праці і нарахування на заробітну плату зросла із 35,8 % до 41,3 %; частки медикаментів та перев’язувальних матеріалів і продуктів харчування зменшилися відповідно із 2,6 % до 1,8 % та із 3,4 % до 2,8 %, а частка видатків на соціальне забезпечення зросла із 17,2 % до 23,2 % [1; 2].

Таким чином, формується новий вид нерівностей в адміністративних і функціональних бюджетних повноваженнях на всіх стадіях бюджетного процесу.

Насамперед, за адміністративно-територіальними одиницями та ієрархічними владними складовими, точніше між учасниками бюджетного процесу, управління бюджетними коштами яких визначено за термінологією Бюджетного Кодексу України як «сукупність дій відповідно до його повноважень, пов’язаних із формуванням та використанням бюджетних коштів, здійсненням контролю за дотриманням бюджетного законодавства, які спрямовані на досягнення цілей, завдань і конкретних

³ Найвищий ранг доходів і видатків місцевих бюджетів у розрахунку на одного жителя – 1, найнижчий – 27.

результатів своєї діяльності та забезпечення ефективного, результативного і цільового використання бюджетних коштів» [4].

Рис. 5. Ранги власних доходів місцевих бюджетів за регіонами України в розрахунку на одного жителя у 2013 р.(без міжбюджетних трансфертів)*⁴

У результаті пріоритетний розвиток виконання соціальної функції за рахунок видатків ЗБУ на соціальний захист та соціальне забезпечення та захищених видатків у державі призвів до непомірного її перевантаження концентрацією на рівні центральних органів влади всіх механізмів і можливостей для забезпечення добробуту населення з практичним відстороненням останнього від вирішення проблем позитивної динаміки власного життя за рахунок власної праці.

Водночас саме від кількості залученої до економічної діяльності робочої сили залежать обсяги самозабезпечення індивідів у суспільстві, а в сукупності з такими характеристиками людини, як якість, досвід, кваліфікація – забезпечення потреб суспільства в товарах і послугах та вирішення питань соціального захисту.

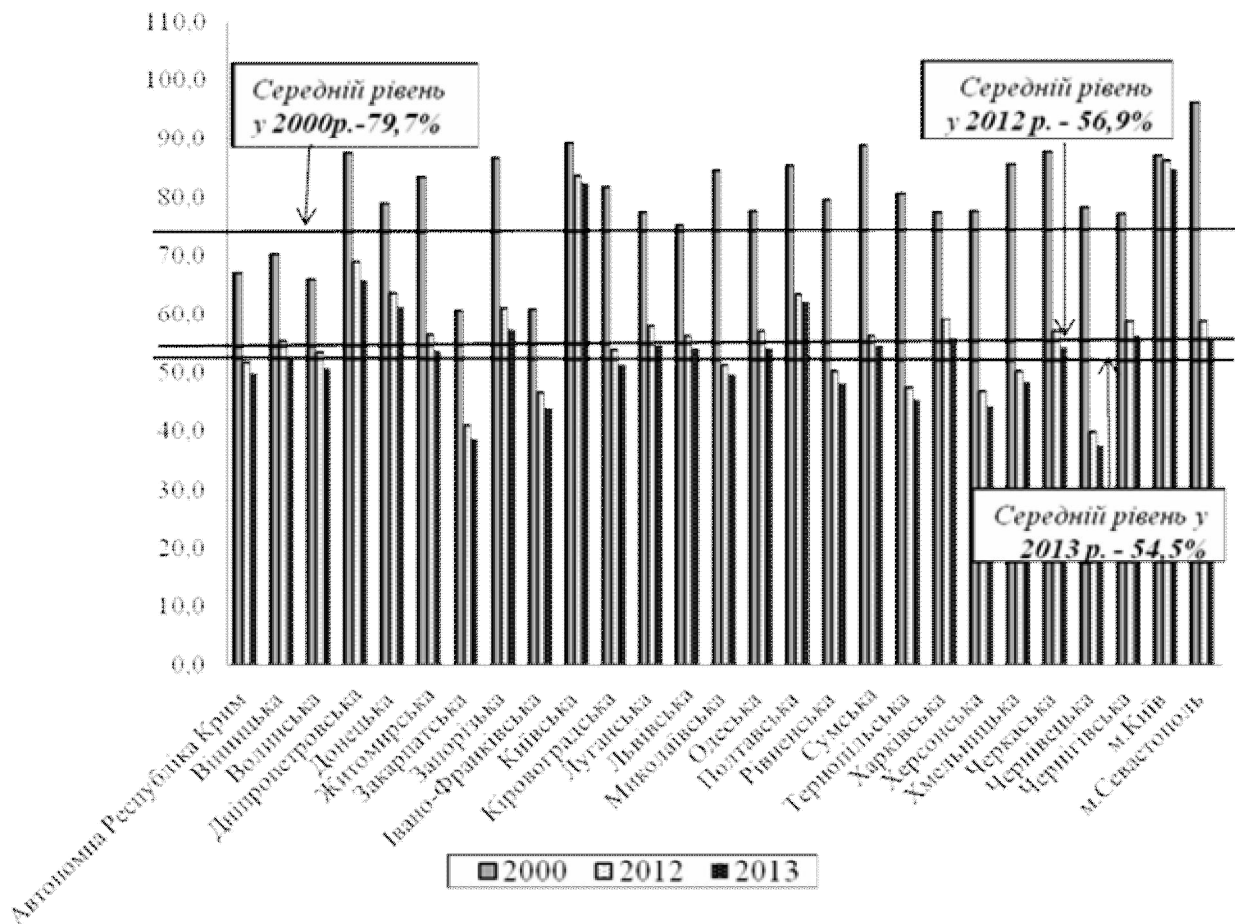
Тут доцільно наголосити, що наймані працівники підприємств, установ, організацій сплачують найбільшу частину обсягів податку на доходи фізичних осіб та зборів до всіх фондів соціального страхування і насамперед до Пенсійного фонду. Але протягом усього періоду незалежності України відбувається стрімке зменшення

⁴ Найвищий ранг доходів і видатків місцевих бюджетів у розрахунку на одного жителя – 1, найнижчий – 27.

кількості найманих працівників підприємств, установ, організацій, причому його пік припадає на період відносної завершеності формування законодавчої бази щодо розвитку підприємницької діяльності: 2000 – 2013 рр. Кількість найманих працівників у цей час зменшилася на 4,3 млн осіб, що рівнозначна їх кількості, яка склалася у 2014 р. у 8 областях України: Вінницькій – 369,1 тис. осіб; Дніпропетровській – 981,5; Закарпатській – 205,5; Запорізькій – 464,4; Київській – 613,8; Львівській – 581,0; Полтавській – 388,0; Харківській – 709,4 тис. осіб [11].

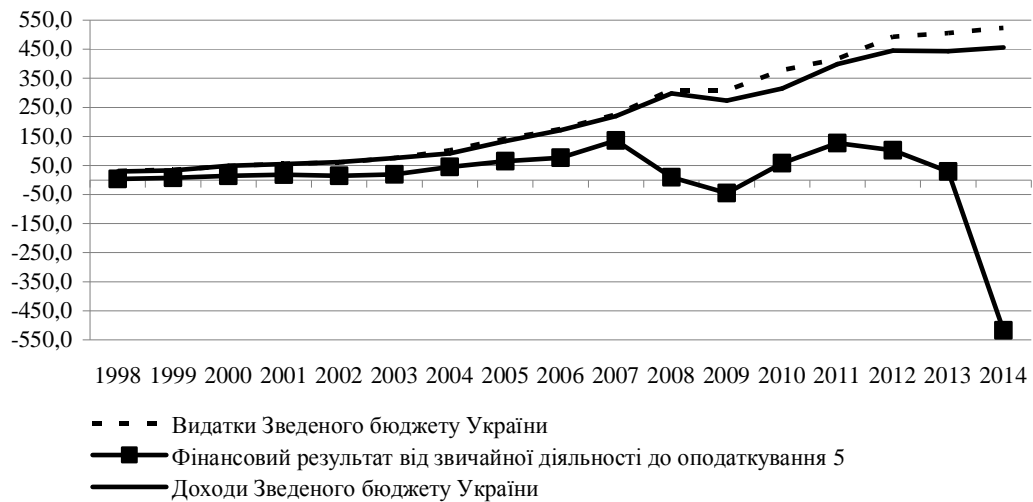
Динаміка змін співвідношення кількості найманих працівників підприємств, установ, організацій та зайнятого населення за регіонами за 2000, 2012 та 2013 рр. наведена на рис. 6.

Рис. 6. Динаміка співвідношення кількості найманих працівників підприємств, установ, організацій та зайнятого населення за регіонами за 2000, 2012 та 2013 рр.

Затримують соціальний розвиток країни і сприяють стагнації рівня бідності населення також неприпустимо повільні зміни інституціонального забезпечення соціальної відповідальності суб'єктів економіки, змістом якої є розвиток їх

усвідомлення вагомості виконання обов'язків та здійснення соціальних дій для виконання конституційних норм соціальної функції держави. Результати проведеного аналізу змін динаміки обсягів доходів і видатків ЗБУ та отриманого фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування суб'єктами господарювання показують, що доходи ЗБУ у 2007 – 2014 рр. забезпечувалися не бізнесом, а суб'єктом, стосовно якого він мав нести повноцінну соціальну відповідальність (рис. 7).

Рис. 7. Динаміка виконання бізнесом базових основ соціальної відповідальності через участь у наповненні ЗБУ результатами господарювання в 1998 – 2014 рр.

Перелічені вище факти викривленої відповідальності бізнесу та відповідна їй зміна структури надходжень доходів ЗБУ (рис 7; 8) дозволяють стверджувати про високий рівень впливу інтересів бізнесу на формування податкової політики держави. Відбуваються постійні зменшення темпів надходжень податку на прибуток суб'єктів господарювання, рентної плати, зборів на паливно-енергетичні ресурси та доходів від операцій з капіталом у загальному обсязі доходів ЗБУ, тоді як обсяги податків, які зменшують власні доходи населення, особливо найманих працівників – податки та збір на доходи фізичних осіб, внутрішні податки на товари і послуги (податок на додану вартість, акцизний податок з вироблених в Україні товарів тощо) – зростають значно швидше (рис. 8).

З цього приводу ще у 2012 р. директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України Є. М. Лібанова зазначила, що «Українська держава – вже 20 років поспіль – переймається виключно фінансовими проблемами,

⁵ За 1998 – 2008 рр. наведено фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування.

пов'язаними із неможливістю виконання всього обсягу своїх соціальних зобов'язань. Водночас система оподаткування є такою, що на відміну від економічно розвинених країн тягар податків значною мірою лягає на бідне населення. Зокрема, в Україні заможні верстви населення платять значно меншу частку податків, а бідні – відповідно значно більшу, ніж у США, країні, модель економіки якої максимально відповідає ліберальним принципам» [8].

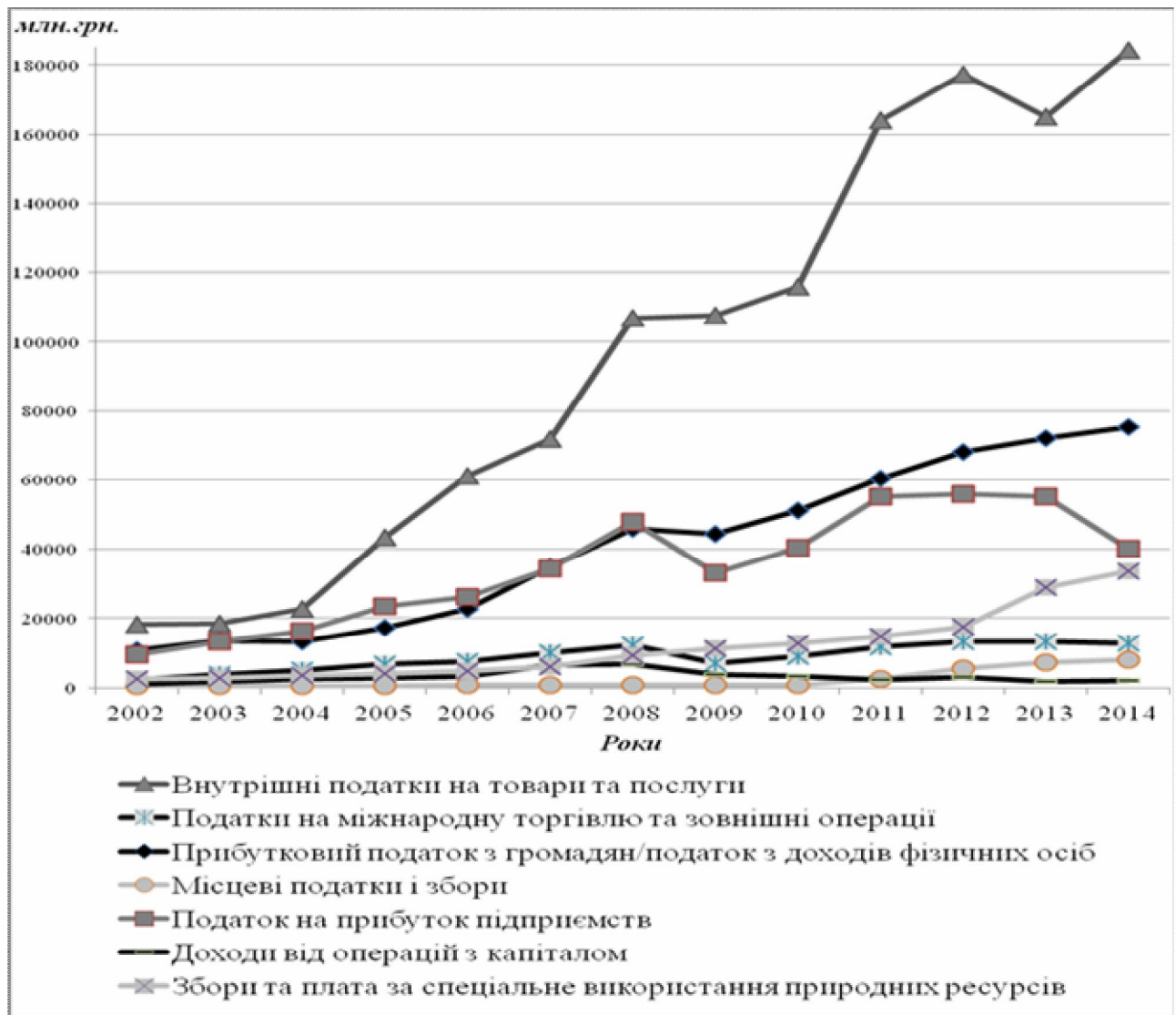
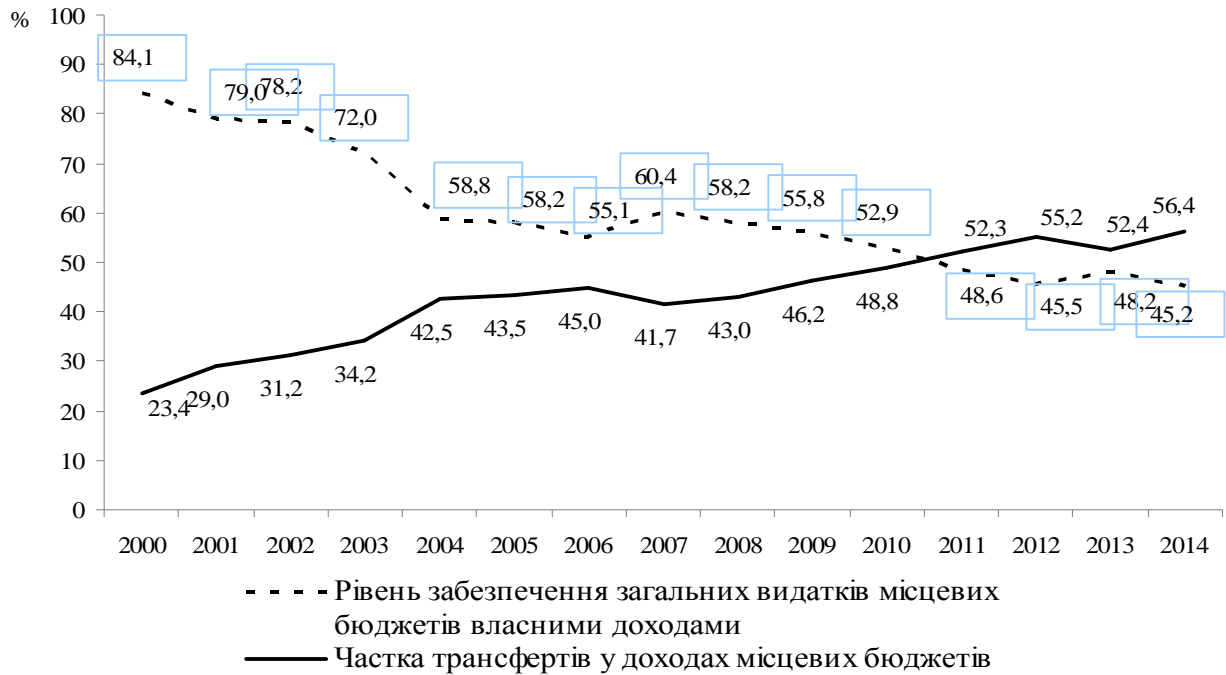

Рис. 8. Зміни обсягів окремих податкових надходжень ЗБУ за 2002 – 2014 рр.

Проведений сумарний аналіз динаміки змін часток фактичного обсягу видатків місцевих бюджетів на соціально-культурну сферу та їх забезпеченості власними доходами показує, що в країні почали формуватися «хрестоподібні» зміни в розвитку бюджетної забезпеченості державою виконання повноважень місцевого самоврядування (рис. 9).

Рис. 9. Аналіз змін рівня забезпечення загальних видатків місцевих бюджетів власними доходами та частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів

Таким чином, перманентно низький рівень доходів місцевих бюджетів, поширення практики надання різного виду субвенцій місцевим бюджетам замість зростання обсягу їх власних доходів та одночасне поновлення договірної практики надання ресурсів окремим місцевим бюджетам, постійні зміни формули бюджетного вирівнювання створили штучні бар'єри і непередбачуваність у перспективному розвитку доходів і видатків місцевих бюджетів, тим більше в умовах «замороження» питання щодо адміністративно-територіальної реформи, і формалізували бюджетну автономію більшості територіальних громад, що в результаті формує замкнуте коло дефіциту бюджетних коштів, зростання державних боргів і перманентну бідність населення (рис. 10).

Один із провідних інвесторів сучасності Д. Сорос стосовно цієї вади підкреслив: «...найвразливішим місцем української економіки лишається проблема бюджету» [15]. Водночас у країні продовжують домінувати стереотипні стандарти реалізації соціальної детермінанти, які не враховують, що соціалізація має не лінійний характер змін, а багатовекторний і різноспрямований у діапазоні можливостей суспільства і що вони формуються не тільки під впливом виробничих здатностей, а також міри

досконалості механізму перерозподілу суспільного багатства, з одного боку, та мотивацій населення – з іншого.

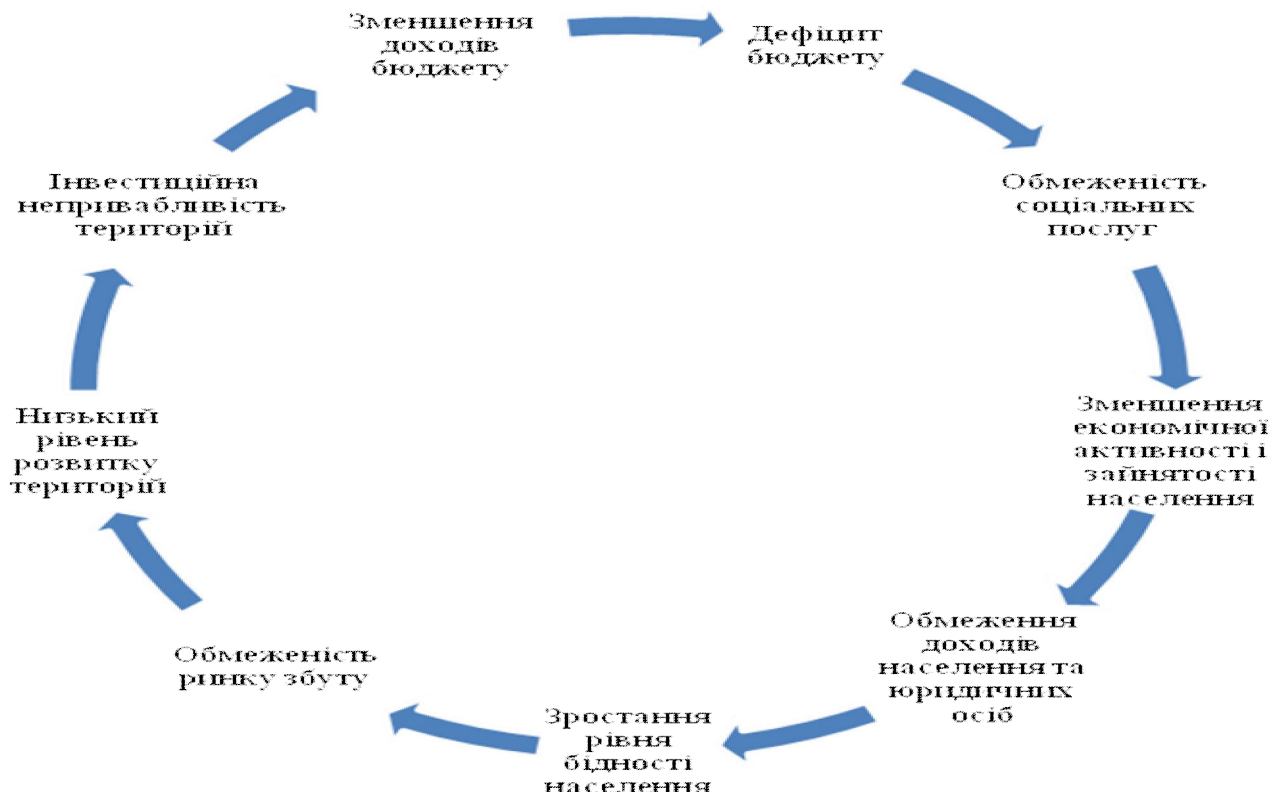

Рис. 10. Схема формування дефіциту бюджету

Усе це означає, що потрібні нові державні кроки в напрямі пошуку рівноваги між колективною відповідальністю суспільства за рівень життя кожної окремої людини й особистісною відповідальністю громадянина за власне соціальне становище. До того ж соціальні аспекти реформування повинні здійснюватися відповідно до потреб населення в усій сукупності їх детермінант.

Висновки. Першопричиною неефективності соціальних реформ є недостатність розвитку в державі протягом усіх років незалежності України системи дій щодо зростання потенціалу соціалізації і прийняття функціональних соціальних зобов'язань відповідно до конституційного визначення соціальної функції держави виключно в його межах. Крім того, проведення розподілу державних ресурсів між центром і адміністративними територіями унітарної держави, громадянами, суб'єктами господарювання повинно проводитися не за умовними формулами, які постійно змінюються, а тільки на підставі єдиних стандартів соціальних послуг, гарантованих Конституцією України незалежно від місця проживання громадянина, навіть частини

яких ми не маємо дотепер. У контексті такого викладу аналіз метрологічної бази оцінювання можливостей забезпечення соціального призначення держави має, без перебільшення, велике значення в забезпеченні виконання Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України 12 січня 2015 р. З її прийняттям виникають підстави для впевненості в тому, що розпочаті реформи місцевого самоврядування та внесення змін до законодавчих актів щодо відповідальності держави за життєвий рівень населення сприятимуть забезпеченню соціальних потреб суспільства та соціалізації людини [13]. Але забезпечення головної мети реформ, визначених цією стратегією – досягнення європейських стандартів життя та гідного місця України у світі – потребує посилення системності всієї законодавчої бази та узгодженості спільних дій політиків, політичних сил і виконавчої влади та громадянського суспільства, тобто «... дотримання тріади, що забезпечить розвиток: держава – громадянські інституції – ринкова економіка» [14]. В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень до Щорічного послання Президента України «Про внутрішнє та зовнішнє становище в Україні у 2016 році» наголошується, що «криза не лише карає за помилки минулого, але й дарує можливість перейти до нової якості держави в майбутньому. Для цього необхідно сформувавши чітку систему пріоритетів національного розвитку, визначити свої цілі, здійснити інвентаризацію ресурсів і резервів, ідентифікувати основні ризики та загрози» [8]. У цьому контексті пропонується:

1. Створити систему формування й реалізації соціальної політики не на підґрунті підпорядкованості, а на засадах узгодженості інтересів і дій.

2. Упровадити в практику бюджетування складання соціального бюджету держави та її регіонів у розрізі відповідних територіальних одиниць, який забезпечить:

– розробку сценаріїв впливу економічного розвитку регіону і ситуацій на ринку праці на видатки соціального сектору в цілому і його окремих частин; системний підхід до формування і виконання соціальних заходів та їх зв'язок між економічними показниками, демографічним прогнозом і соціальним сектором;

– своєчасне врахування змін законодавства та нормативних актів під час планування обсягу та мережі об'єктів і суб'єктів надання соціальних послуг і видатків на їх фінансування;

– урахування специфіки системи соціального забезпечення окремих регіонів та їх територій;

– уникнення формалізму щодо впровадження програмно-цільового методу формування місцевих бюджетів з одночасним його впровадженням у державному бюджеті;

– об'єднання фінансових ресурсів усіх інституцій планування і використання бюджету незалежно від рівня їх формування, що мінімізує ризики в ході планування і виконання соціальної політики держави та ефективності використання бюджетних коштів.

3. На першому етапі для прийняття рішень про основні засади формування державного і місцевих бюджетів на 2017 – 2018 рр. і створення реальних умов для виконання стратегії розвитку провести суцільну інвентаризацію всіх законодавчих актів щодо виконання соціальної, бюджетної і податкової політики.

Список використаних джерел

1. **Бюджет України – 2002 – 2013 роки** : стат. зб. / М-во фінансів України. – Київ : [б. в.], 2003 – 2014.

2. **Бюджет України – 2014 рік** : стат. зб. / М-во фінансів України. – Київ : [б. в.], 2015. – 308 с.

3. **Бюджетний Кодекс України** від 21 черв. 2001 р. № 2542-III / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2542-14>.

4. **Бюджетний Кодекс України** від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

5. **Геєць В. М.** Ринкова трансформація в 1991 – 2000 роках: здобутки, труднощі, уроки / В. М. Геєць // Україна на порозі XXI століття: Уроки реформ та стратегія розвитку : матеріали наук. конф. 15 – 16 листоп. 2000 р. – Київ, 2001. – С. 29 – 41.

6. **Дєєва Н. М.** Потенціал соціалізації і його регулювання в економіці: теорія, методологія, перспективи : монографія / Н. М. Дєєва. – Дніпропетровськ : АРТ ПРЕСС, 2006. – 444 с.

7. **Конституція України** від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

8. **Лібанова Є. М.** Соціальні проблеми модернізації української економіки / Є. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2012. – № 1(17). – С. 5 – 22.

9. **Основні** напрями соціальної політики на 1997 – 2000 рр. : Указ Президента України від 18 жовт. 1997 р. № 1166/97 // Уряд. кур'єр. – 1997. – № 202 – 203.

10. **Основні** напрями соціальної політики на період до 2004 року: Указ Президента України від 24 трав. 2000 р. № 717/2000 // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 21. – С. 11 – 32.

11. **Праця** України 2013 : стат. зб. – Київ : Держ. комітет статистики України, 2014.

12. **Про внутрішнє та зовнішнє становище** України в 2016 році : аналіт. доп. до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. – Київ : НІСД, 2016. – 688 с.

13. **Про державний суверенітет** України : Декларація Верховної Ради УРСР від 16 лип. 1990 р. № 55-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.

14. **Про Стратегію** сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

15. **Сорос Дж.** Криза глобального капіталізму: (Відкрите суспільство під загрозою) / Джордж Сорос ; пер. з англ. Р. Ткачук, А. Фролкін. – Київ : Основи, 1999. – 259 с.

List of references

1. **Biudzhет** Ukrainy – 2002 – 2013 roky : stat. zb. / M-vo finansiv Ukrainy. – Kyiv : [b. v.], 2003 – 2014.

2. **Biudzhет** Ukrainy – 2014 rik : stat. zb. / M-vo finansiv Ukrainy. – Kyiv : [b. v.], 2015. – 308 s.

3. **Biudzhетnyi** Kodeks Ukrainy vid 21 cherv. 2001 r. № 2542-III / Verkhovna Rada Ukrainy. – Rezhym dostupu : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2542-14>.

4. **Biudzhетnyi** Kodeks Ukrainy vid 8 lyp. 2010 r. № 2456-VI / Verkhovna Rada Ukrainy. – Rezhym dostupu : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

5. **Heiets V. M.** Rynkova transformatsiia v 1991 – 2000 rokakh: zdobutky, trudnoshchi, uroky / V. M. Heiets // Ukraina na porozі XXI stolittia: Uroky reform ta stratehiia rozvytku : materialy nauk. Konf. 15 – 16 lystopada 2000 r. – Kyiv, 2001. – S. 29 – 41.

6. **Dieieva N. M.** Potentsial sotsializatsii i yoho rehuliuвання v ekonomitsi: teoriia, metodolohiia, perspektyvy : monohrafiia / N. M. Dieieva. – Dnipropetrovsk : ART PRESS, 2006. – 444 s.

7. **Konstytutsiia** Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR / Verkhovna Rada Ukrainy. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

8. **Libanova Ye. M.** Sotsialni problemy modernizatsii ukrainskoi ekonomiky / Ye. M. Libanova // Demohrafiia ta sotsialna ekonomika. – 2012. – № 1(17). – S. 5 – 22.

9. **Osnovni** napriamy sotsialnoi polityky na 1997 – 2000 rr. : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 18 zhovt. 1997 r. № 1166/97 // Uriad. kurier. – 1997. – № 202 – 203.

10. **Osnovni** napriamy sotsialnoi polityky na period do 2004 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 trav. 2000 r. № 717/2000 // Ofits. visn. Ukrainy. – 2000. – № 21. – S. 11 – 32.

11. **Pratsia** Ukrainy 2013 : stat. zb. – Kyiv : Derzh. komitet statystyky Ukrainy, 2014.

12. **Pro vnutrishnie** ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2016 rotsi : analit. dop. do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy. – Kyiv : NISD, 2016. – 688 s.

13. **Pro derzhavnyi** suverenitet Ukrainy : Deklaratsiia Verkhovnoi Rady URSSR vid 16 lyp. 1990 r. № 55-XII. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.

14. **Pro Stratehiu** staloho rozvytku «Ukraina – 2020» : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 sich. 2015 r. № 5/2015. – Rezhym dostupu : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

15. **Soros Dzh.** Kryza hlobalnoho kapitalizmu: (Vidkryte suspilstvo pid zahrozoiu) / Dzhordzh Soros ; per. z anhl. R. Tkachuk, A. Frolkin. – Kyiv : Osnovy, 1999. – 259 s.

Надійшла до редколегії 22.09.16